

Avrupa Birliği'nin Akdeniz Bölgesine Yönelik Yeni Politikasının Türkiye İçin Anlamı (Türkiye-AB İlişkisinde Bir Alternatif Olabilir mi?)

Feride DOĞANER GÖNEL*

Giriş

Türkiye, Avrupa Birliği ilişkilerinde bugüne kadar hiç gelmediği bir noktaya artık gelmiş bulunmakta/en azından bu şekilde görünmektedir. Ekim 1999'dan bu yana, Avrupa Birliği'nin genişleme sürecinde resmi olarak Türkiye'nin de adının geçiyor olması¹, aslında hem Türkiye hem Avrupa Birliği (AB) hem de tarafların içinde yer aldıkları bölge/bölge ülkeleri açısından önemli ve dikkatle izlenip-stratejik düşünülmesi gereken bir durumdur. Türkiye için AB üyeliğinin “olmazsa olmaz” şeklinde görüldüğüne fazla itibar etmeyip, alternatifler üzerinde düşünmek daha doğru bir yaklaşım olarak görünmektedir. Keza AB açısından da bakıldığında da durum zaten böylesi bir şekil almış gibi; AB içinde Fransa'nın başı çektiği bir kesim “imtiyazlı ortaklık” durumunun zaman içerisinde geliştirilmesinden yana. İlk bakışta, AB ve Türkiye şeklinde konunun iki tarafı olduğunu düşünsek de, tarafların içinde yer aldıkları geniş anlamda coğrafi bölge ve bölgede yer alan ülkeler de, çoğu zaman

* Doç.Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, İİBF

¹ $E_{Sexp} = S(S_{ij} - S_{kj})^2 / (SS_{2ij} + SS_{2kj})$, burada S_{ij} i ülkesinde j sektörünün toplam ihracatının payı ve S_{kj} aynı oranın k ülkesi için olan payı.

bu ilişkinin aktörü haline gelebilmektedir. AB'nin 1970'li yılların başlarından bu yana yürüttüğü ve önce 1975 konvansiyonu daha sonra da 1995'de yenilediği Barselona sürecine soktuğu² ancak 2003'den itibaren değiştirmeyi telaffuz ettiği Akdeniz'deki komşularıyla ilişkileri, bu konuda iyi bir örnek teşkil etmektedir. AB bir yandan genişleme sürecini kendi hinterlandında sürdürürken, bir yandan da güneydeki sınırını her açıdan kendine bağlamaya, onlarla iyi ilişkiler içinde olmaya özen göstermiştir. Bu anlamda AB'nin Latin Amerika (özellikle Mercasur ile), Uzak Doğu Asya ülkeleri, Afrika (özellikle eski sömürgeleri ile) ve son olarak da Rusya ile geliştirdiği ve özel önem atfettiği işbirlikleri söz konusudur.

Bu çalışmada AB'nin, Türkiye'nin de içinde bulunduğu Akdeniz ülkeleriyle olan eski ve yeni politikaları, ticaret ilişkileri bağlamında değerlendirilmeye çalışılacak ve Türkiye'nin yeni Akdeniz politikasının neresinde olduğu gelişmeler ışığında bir kez daha irdelenmeye çalışılacaktır. Bu çerçevede, önce AB'nin bugün karşı karşıya kaldığı ekonomik ve sosyal problemler, Türkiye ile ilişkilendirilerek kısaca anlatılacak ardından ikinci bölümde AB'nin Yeni Komşuluk Politikası ve bu politikanın AB'nin yeni ve eski sınırları açısından anlamı ele alınacaktır. Üçüncü ve son bölümde ise, söz konusu bu yeni AB politikasının Türkiye için bir anlamı olup olmadığı tartışılmaya çalışılacak; konuya AB ve komşularının ticaret ilişkileri çerçevesinden bakılacaktır.

Avrupa Birliği Nereye Gidiyor?

20. yüzyıl hem Avrupa hem de dünya için pek çok yeniliklerin yaşandığı bir yüzyıldı; bir anlamda dünya, pek çok şeyi geçmiş yüzyıllara kıyasla daha hızlı yaşadı: iki dünya savaşı, sosyalist devrim (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği-SSCB), bağımsızlık savaşları, artarda yaşanan ekonomik krizler, SSCB ve sosyalist bloğun çözülmesi ve yüzyılın tüm yükünü özetleyen küresel ısınma... 21. yüzyıla girerken ise, küreselleşme tüm dünya ülkeleri için anahtar kelime olmaya başladı. Dünya ülkeleri, teknolojinin bambaşka bir yapısal formasyon kazandırdığı, adeta yeniden yarattığı bu yoğun uluslararasılaşma karşısında, ona entegre olmaktan başka bir çare görmemeye başladı. Oysa ki, ülkelerin uluslararası ticaret ve finansal akımlara daha fazla açılması şeklinde tanıtılmaya çalışılan küreselleşmeyle birlikte, bu ülkelerin yapısal problemleri ile baş edebilmeleri de zorlaşmaktadır.

Son yirmi yıldan bu yana, dünyanın en büyük iki ekonomisinde refah devletinin geleceği ile ilgili yaşananlar, bu yapısal problemlere 'serbest bir şekilde küreselleşen' dünyanın çok da kolay çözüm bulamayacağını göstermekte. ABD'de 'baby boom' kuşağının emekli olmaya başlaması ile yaşanacak sosyal güvenlik ile ilgili bütçe

² Bahri Yılmaz ve S. Jurgen Ergun, "The Foreign Trade Pattern and Foreign Trade Specialization of Candidates of the European Union", Ezoneplus Working Paper no.19, 2003

açıklarına, 1980'lerden bu yana sürdürülen vergi indirimleri de eklendiğinde ortaya çıkan tablo, ABD ekonomisini gelecekte ciddi tehlikelerin beklediği şeklinde.

AB'ye baktığımızda ise;

AB'de de durum çok farklı değil. AB de küreselleşme ile birlikte hızlanan mal ve finansal akımlardan etkilenmiş durumda. Hızla gelişen teknolojinin yardımıyla alabildiğine/olabildiğince hızlı ve esnek üretim yöntemleri, üretilen malların "fütursuzca" mal piyasalarında alıcılara ulaşmasını sağlıyor. Çokuluslu şirketler dünyanın her yerinde rahatlıkla üretebiliyor ve satabiliyor. Öte yandan yine aynı online teknolojisinin yardımıyla finans piyasaları 24 saat açık kalabilmekte ve işlem yapabilmekte. AB, özellikle 1990'ların başlarından itibaren bu iki hızlı gelişmenin hem olumlu hem de olumsuz etkileri ile karşı karşıya kaldı ve hala da kalıyor. Bunların yanı sıra, ABD'dekine benzer şekilde sosyal güvenlik sistemi ile ilgili sıkıntıları mevcut olan AB'nin, umutla başlattığı 'Birlik' süreci de problemlidir. AB'deki yüksek işsizlik oranı, kıta Avrupa'sının övündüğü refah devletini vergileri mi artıralım-sosyal faydayı mı azaltalım ikilemi ile karşı karşıya bıraktı. Bir anlamda AB toprakları üzerinde küreselleşme-refah devleti müsabakası yapılıyor. Demografik olarak da yaşlanan Avrupa'nın yaşlılara ve işsizlere yaptığı yardımların yükü daha fazla taşınmak istenmiyor. Bu nedenle AB'nin hem anayasa tartışmalarında hem de diğer ortak politikalarla ilgili yapılan tartışmalarında, ücretlerin düşürülmesi gerektiği üzerinde ısrarla duruluyor ve böylece AB'nin ihracatta daha rekabet edebilir hale geleceği, bunun da Avrupa'da özellikle hizmetler sektöründe istihdam yaratıp işsizliği azaltacağı iddia ediliyor; söz konusu bu iddianın temeli, doğrudan doğruya işsizlik sigortası ve sosyal yardımların azaltılmasıyla, işsizleri daha düşük ücrette çalışmaya razı olacağını düşüncesine dayanıyor. Türkiye'nin de oldukça genç bir nüfusa sahip olduğu düşünülecek olursa, AB'nin mevcut refah normları çerçevesinde söz konusu yükünü daha fazla artırmak istememesi beklenir.

AB'nin önemli problemlerinden biri de ortak tarım politikası (OTP) çerçevesinde ortaya çıkan problemler. Son genişleme ile birlikte katılan ülkelerin tarımsal yapıları bir yana aday ülkelerin de tarım sektörlerini göz önüne alırsak (Tablo 1), ortak tarım politikasının bir süre daha AB'nin uğraşmak durumunda olduğu problemlerin başında geleceğini tahmin edebiliriz.

Tablo 1'den görüldüğü üzere, AB'nin yeni üye ülkelerinden Letonya, Litvanya ve Polonya, OTP'dan daha fazla fayda bekleyen ülkeler arasında yer almakta. Öte yandan, aday ülkelerin her üçünde de (Bulgaristan, Romanya ve Türkiye) tarım sektörü desteğe ihtiyaç duymaktadır. 1990'larda, yukarıda da bahsedildiği gibi uluslararası ekonominin küreselleşmesi, yeni üye ülkelerin desteğe olan ihtiyaçları ve çiftçilere yönelik desteklerin maliyetlerinin karşılanamaz boyutlara gelmeye başlaması, AB'nin daha önce olduğu gibi tarımsal üretimi desteklemesini

Tablo 1: AB (10) Ülkelerinin ve Aday Ülkelerin Tarım Sektörlerinin Yapısı, %

Ülkeler	Tarımın GSMH İçindeki Payı	Tarımın İstihdamdaki Payı
Kıbrıs	3.5	9.2
Çek Cumhuriyeti	3.4	4.5
Estonya	4.7	7.6
Macaristan	3.9	6.0
Letonya	4.0	13.5
Litvanya	6.9	19.6
Malta	2.0	1.9
Polonya	2.9	18.8
Slovakya	4.5	6.7
Slovenya	2.9	9.9
Bulgaristan	16	26.2
Romanya	11.4	42.8
Türkiye	11.5	33.2

Kaynak: <http://europa.eu.int/comm/agriculture/external/enlarge/public/countryrep> (erişim tarihi: 16.08.2005)

zorlaştırmaya başlamıştır. Bu anlamda 1992’de tarımla ilgili yapılan reformlar, birliğin önemli adımlarından biridir; fiyat desteklemeleri azaltılırken bunu telafi için doğrudan gelir desteklemeleri getirilmiştir. Ayrıca çevre-dostu çiftçilik teşvik edilmiş, üretim sınırlamalarının getirilmesiyle, arz fazlaları eritmeye çalışılmıştır. 1999 yılında yenilenen reformlar³, çiftçilerin ürün çeşitlendirmesiyle ve pazarlama olanaklarını artırarak piyasaya daha fazla yönelmesini ve daha çevre-dostu üretim yapmalarını sağlamaya yöneliktir. Son olarak 2003 yılında yapılan reformlarla OTP’nin yönünün tümüyle piyasaya yönelik değiştirilmesi planlanmıştır; özellikle yapılacak yardımların çoğunun üretim miktarından bağımsız verilmesi ve yine yapılacak yardımların esas olarak çevre, gıda güvenliği ve hayvan sağlığı standartları gibi kriterlere bağlanması sağlanacaktır. Kırsal kalkınma politikasını güçlendirmeyi kapsayan 2003 reformlarında da OTP harcamalarının büyük bir kısmının doğrudan yardımlara ve piyasayı yönlendirme⁴ harcamalarına gitmekte. Bu amaçla 2013 yılına kadar reel

³ Gündem 2000 reformları olarak da adlandırılır.

⁴ AB’nin tarım piyasasının yönlendirme ya da yönetme araçları, kırsal kesimin daha rekabetçi, daha istikrarlı ve daha kaliteli olmasını hedefliyor. Çiftçilerin topraklarını çevresel koşulları gözeterek işlemeleri konusunda teşviklendiren reformlar, özellikle çevre, gıda sağlığı, hayvan ve bitki sağlığı ve hayvansal haklar konusundaki standartlara önem veriyor.

anlamda OTP harcamalarını dondurmaya düşünen AB'nin, 2004'de birliğe katılan ilave 4 milyon çiftçi ile bunu nasıl başaracağı önemli bir soru. Yapılan bir araştırmaya göre, OTP'na katılan yeni üyeler, tarımsal üretimlerini artırmaya yönelik pek çok teşvik bulacaklar ve bunun sonuçları da AB'nin yeni tarım politikasını zorlayacak görünmektedir.

2004 yılında Birliğe katılan yeni üye ülkelerle birlikte OTP'den kaynaklanan ilave bütçe harcamaları, AB'nin genişleme süreci ile ilgili sıkıntuların sadece bir bölümünü oluşturmaktadır. AB'nin bir anlamda güney yerine doğuya doğru genişlemesinin ikilem yaratacağı tartışması, Türkiye'nin üyelik müzakerelerinin başlatılması kararı ile birlikte yeniden gündem oluşturmaya başlamıştır. Söz konusu bu ikilemde, bir yandan fayda-maliyet kriteri açısından doğuya doğru genişlemenin çok da arzulanacak bir karar olmadığı sonucu ortaya çıkarken, öte yandan güç kriteri açısından, -özellikle AB'nin kurucu üyeleri (içlerinden en çok Almanya ilişkilidir) açısından- bu genişlemenin AB'ye ABD karşısında bölgesel bir avantaj sağlayabilmesi söz konusu olmaktadır. Gerçekten de rasyonalist yaklaşıma göre, yeni 10 üye ülkenin AB'ye maliyetinin, AB açısından beklenen faydayı aştığını söyleyebiliriz; örneğin AB-10'lar AB'nin toplam nüfusunu yüzde 20 artırırken, AB'nin GSMH'sı sadece yüzde 9 artıyor. 1980'lerde AB'nin güney genişlemesi sonucunda, AB nüfusu yüzde 22 artarken GSMH'sı yüzde 15 artmıştı. Söz konusu bu tek taraflı ekonomik faydalanmadan zarar gören AB'nin daha fazla genişleme konusunda ya da genişleme sonucu yeni üyelerin de faydalanacağı haklar konusunda tereddütlerinin olması son derece doğaldır. Örneğin bu nedenle yeni üye olan AB-10 vatandaşlarının -istisnalar dışında- serbest dolaşım hakları 2009 yılında durumun yeniden gözden geçirilmesi koşulu saklı kalmak üzere kısıtlanmıştır. Yeni üye ülkelerin birliğe girmesiyle birlikte AB içinde heterojenliğin dramatik bir şekilde arttığını rahatlıkla söyleyebiliriz; bunlar tarihsel, siyasi, ekonomik ve sosyal miraslarıyla birlikte yeni üyelerin en önemli problemi hala sürdürdüğü düşünülen sosyalist sistemden kapitalist sisteme geçiş süreçleri ile ilgili problemlerdir. Bu süreç içerisinde üyelerin bir konuda uzlaşmaya varma olasılıkları düşmektedir.

Avrupa'nın ekonomik ve parasal birlik (EPB) oluşturma yolunda attığı adımlardan belki de en önemlisi, tek paraya geçiştir. 1999 yılında kaydi, daha sonra 2001 yılından itibaren de fiziksel olarak piyasada kullanılmaya başlanan AB'nin ortak para birimi Euro, başlangıçtaki umutların aksine en büyük rakibi kabul edilen ABD doları karşısında zayıf bir para birimi olarak çıkış yaptı. Bu zayıflığın ve dramatik düşüşlerinin ardında, Avrupa işgücü piyasasının esnek olmayan/katı yapısı, Avrupa refah devleti sıkıntıları, İtalya (ve Yunanistan) gibi ülkelerin Maastricht kriterlerine uymadaki zorlukları, bu arada ABD ekonomisindeki olağanüstü büyüme performansı ile birlikte yüksek ABD faizleri ve hem portföy hem de doğrudan yabancı sermaye

yatırımlarının ABD'ye akması ve son olarak Kosova savaşı gibi nedenler bulunmakta. Aslında dolar karşısında bu zayıf Euro'nun AB'nin rekabet gücüne destek olup ihracatını artırması beklense de, gerek AB'nin daha çok AB-içine dönük ticaret yapısı gerekse de rekabet edilen mallarda teknik üstünlüğünün –ABD'ye kıyasla bulunmayışı, AB ticareti açısından olumlu bir resim ortaya koymadı. Nitekim, 1990'ların başından itibaren dünya ticaretinde ABD ve AB'nin ticaret paylarındaki değişmeye baktığımızda bu durumu gözlememiz mümkün. Tablo 2'de 1990'ların başından itibaren ABD'nin dünya ticaretindeki payı artarken, AB'nin payının azalma trendine girdiğini görmekteyiz. Her ne kadar 2004 yılında doların zayıflamaya başlaması ve euronun değerlendirilmesi söz konusu olsa da, AB'nin 1990'ların başlarındaki payını henüz yakalayabildiğini söyleyemeyiz.

Tablo 2: ABD ve AB'nin Dünya Ticaretinden Aldıkları Paylardaki Değişim

	2004 (milyar \$)		1990%		1995%		2000%		2004%	
	EXP	IMP	EXP	IMP	EXP	IMP	EXP	IMP	EXP	IMP
ABD	819	1526	11.6	14.8	11.7	15.0	12.5	19.3	9.2	16.5
AB(15)	3447	3485	44.4	44.6	41.5	39.9	37.0	36.9	38.8	37.8

Kaynak: <http://www.wto.org> (erişim tarihi 12.08.2005)

AB'nin daha çok siyasi anlamda yaşadığı bir diğer önemli problem ise yönetim şekliyle ilgili... 2005 yılı içerisinde Fransa'nın hazırlanan anayasaya "hayır" demesiyle başlayan sıkıntılı dönem başka "hayır" cevaplarını da beraberinde getirecek. Ancak önemli olan nihai analizde, AB'nin gelecekte nasıl bir yönetim şekline nasıl bir anayasa metni ile erişecek olmasıdır. Başka bir ifadeyle, böyle bir anayasa metninin olup olmayacağı da sorgulanabilir. Bugün için siyasi bir birliğin temelleri üzerinde konuşuluyor olsa da, küreselleşen dünya ile birlikte AB'nin yapısal problemlerinin, onu 'daha anglosakson' bir Avrupa'ya doğru iteceği oldukça güçlü bir alternatif gibi gözüküyor. Söz konusu anglosakson Avrupa içerisinde, kuşkusuz federal bir yapı yerine daha hükümetler-arası veya çok-yönlü yönetim tarzında bir yönetim tercih edilmek istenecektir. Federatif bir yapı içerisinde tamamlayıcılığı ile ilgili problemleri daha çok göze batacak bir Türkiye'nin, daha gevşek dolayısıyla hükümetler-arası bir yönetimi tercih etmesi, her iki taraf açısından da daha uygunmuş gibi durmaktadır.

Yukarıda sayılan bu problemler çerçevesinde, AB'nin genişleme coğrafyasında daha güney (kuzey Afrika'da bazı ülkeler) ve daha doğu'nun (Türkiye) olup olamayacağı taraflarca ciddi bir şekilde ve yeniden sorgulanmalıdır. Bu çerçevede,

Almanya’da yapılan 2005 seçimlerinde Türkiye’nin üyeliği, seçime katılan partilerce bir malzeme olarak kullanılması, konunun geldiği boyut hakkında bize oldukça önemli ipuçları vermekte. Her ne kadar, 2007’de Bulgaristan ve Romanya’nın üye olabileceği, 2005 Ekim ayında da Türkiye ile müzakerelerin başlayabileceği telaffuz edilmiş olsa da, tarafların alternatif planlarını gündeme getirebilecekleri göz önüne alınmalıdır.

AB’nin özellikle güney ve güney-doğu sınırları ile geliştirmek istediği yeni işbirliği bu tür alternatif planlar içerisinde yer almaktadır. Yıllar içerisinde Barselona süreci olarak da bilinen Avrupa-Akdeniz İşbirliği, değişen bölgesel ve küresel parametreler nedeniyle taraflar arasında daha sıkı ilişkiler kurulmasını zorlasa da⁵, on yıl önce başlayan Barselona süreci bu ihtiyaca cevap verememekte, daha doğrusu başarısız kalmış görünmektedir. Bugün gelinen noktada yeni ‘Avrupa Komşuluk Politikası’ (European Neighbourhood Policy-ENP) bu zorunluluğu artık üyelik dışında bir çözüme kavuşturmayı planlamaktadır.

Daha Geniş Bir Avrupa İçin Yeni Komşuluk Stratejisi

AB son genişleme sürecinin ardından, doğu ve güneyde üye olmayıp ‘geri[de] kalan’ komşu ülkelerle⁶ ilişkilerini daha da güçlendirmek amacıyla 2003 Mart ayından itibaren “Daha Geniş Avrupa-Yeni Komşuluk” (Wider Europe-New Neighbourhood) adı altında yeni bir strateji geliştirmiştir.

Özellikle Barselona sürecinin bir çıktısı olarak düşünülen kalıcı Orta Doğu barışında bir ilerleme kaydedilmemiş olması, Avrupa-Akdeniz İşbirliğini ciddi bir sıkıntı içine sokmuştur. Güneyde Malta ve Kıbrıs, doğuda ise Doğu Avrupa ülkelerinin katılımı ile beşinci genişleme sürecini yaşayan AB, farklılaşan komşuluk ilişkilerini düşünerek, bu ülkelere üyelik öneremeyeceğine göre AB iç piyasasında bugüne kadarkinden daha fazla ‘bir hisse’ önermeliydi. Yeni Komşuluk Stratejisi, sınırlarında barışı, ekonomik ve siyasi istikrarı sağlamanın olmazsa olmaz olduğunu düşünen AB için önemli bir politika değişikliği olarak düşünülmelidir. Bir kavram olarak ‘daha geniş bir Avrupa ve Avrupa Komşuluk Politikası’ AB’nin iç dinamiklerinin bir sonucudur ve Avrupa’nın Fas’dan Ukrayna’ya bir ‘dost çemberi’ (ring of friends) ile çevrilmek istemesinin bir sonucudur. Avrupa Komşuluk Politikası (AKP), hedefinin AB’nin çevresindeki/çevre ülkelerinin sosyo-ekonomik problemlerinin çözümü olmadığını, esas olarak AB genişlemesinden doğacak istikrar, güvenlik ve

⁵ 2004’de Malta ve Kıbrıs’ın üyeliği ile Türkiye’nin adaaylığı bu tür zorlamaların bir dayatması olarak değerlendirilmelidir. Bu ülkeler AB’nin Barselona sürecinin dışına çıkartılmış ülkelerdir.

⁶ Söz konusu stratejinin hedefi olan ülkeler, Rusya, Ukrayna, Moldavya, beyaz Rusya, cezayir, Mısır, İsrail, Ürdün, Lübnan, Libya, Fas, Filistin, Suriye ve Tunus.

düzelmelerin paylaşılmasının hedeflendiğini belirtmektedir. Bunun için de bu ülkelere, prensipte AB'nin dış politikası ile de uyumlu bir şekilde, siyasi, güvenlik, ekonomik ve kültürel işbirliği yoluyla AB'nin çeşitli faaliyetlerine katılma olanağı sunmaktadır⁷.

Avrupa Komisyonu ısrarla AKP'nin önceki Barselona sürecinin tamamlayıcı bir ögesi olduğunu belirtse de, her iki politikanın özünde önemli farklılıklar barındırdığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Söz konusu bu farklılık esas olarak prensipten kaynaklanan bir farklılıktır; Barselona sürecinin bölgeselliği (regionality) prensip olarak barındıran bir politika olmasına karşın, AKP farklılaştırılmış ikili ilişkilere (differentiated bilateralism) dayanmaktadır⁸. Her ne kadar Barselona sürecinin ikili bir yapısı olsa da, esas olarak bölgedeki tüm ülkelere AB'nin benzer anlaşmalarla yaklaşması söz konusuydu. Şüphesiz bunun ardında AB'nin bölgede güvenliği bir blok olarak sağlayabileceği inancı vardı. Özellikle Orta Doğu'da barışın sağlanmasında 1990'ların başlarındaki iyimser hava kaybolmaya başlayınca, Barselona sürecinin bölge-odaklı politikası da zayıflamaya başladı. Bu anlamda yeni AKP tamamlayıcı olmaktan çok tamamen farklılaştırılmış ve ikili yaklaşım üzerine inşaa edilmektedir. Ayrıca komşuluk ilişkilerinin daha geniş bir Avrupa çerçevesine oturtulmasından dolayı da Akdeniz ülkelerinin veya Akdeniz bölgesinin herhangi bir ayrıcalığı da ortadan kalkmış olmaktadır.

Bunun dışında Barselona sürecinin negatif şartlara dayalı olmasına karşın AKP, farklılaştırma politikası ile de uyumlu olarak pozitif şartlara dayanmaktadır. Bir başka ifadeyle Barselona sürecinde AB ve taraf ülke arasındaki anlaşma, sadece taraflardan birinin temel insan haklarını ihlali durumunda askıya alınıyordu. Buna karşılık AKP, Komisyonun 'AB ortaklarına karşı herhangi bir öncelik veya koşul uygulamaz'⁹ iddiasına karşın açık bir şekilde benchmark yaklaşımına dayanmaktadır; yani sadece AB'nin siyasi ve ekonomik değer ve/veya taahhütleri ile paralel davranan ülkeler AB'nin Komşuluk Politikasından bir kazanç elde edebilecekler. Ayrıca AB bu ülkelerin kendi politikasına paralel davranması için her bir ülkeye özgü ve bir dizi reform içeren 'Faaliyet Planı'nı (Action Plan) devreye sokarken de koşullu bir durum yaratmış olmaktadır.

Ortak değerler ve AB mevzuatı ile uyumu da içerecek şekilde siyasi, ekonomik ve kurumsal reformlar karşılığında, AB'nin komşuları AB ile daha yakın ekonomik entegrasyonun sağladığı faydalardan yararlanabileceklerdir. Bu çerçevede, AB'nin komşuları AB'nin İç Pazarına daha kolay girebilecekler ve kişilerin, malların,

⁷ Avrupa Komisyonu, *European Neighbourhood Policy-Strategy Paper*, Brüksel, 12 Mayıs 2004, COM(2004) 373 final

⁸ R. Aliboni, *The Euro-Mediterranean Partnership: Regional and Transatlantic Challenges*, Working Paper, Center for Transatlantic Relations, SAIS: Johns Hopkins University, Washington, 2003, s.8

⁹ COM (2004) 373 final s.8

hizmetlerin ve sermayenin (dört özgürlük) serbest dolaşımını sağlayacak şekilde daha fazla entegrasyon ve liberalizasyon olanaklarından yararlanabileceklerdir.

Kısacası yeni politika, bir önceki Barcelona sürecinin bölgeyi bir bütün olarak değerlendirip bölgesel politikalar oluşturmaya yönelik yapısının aksine, alabildiğine tek tek ülkelere özgü, farklılaştırılmış ikili ilişkilerin ön plana çıkartılmasına dayanan bir stratejidir. Bu anlamda, 'daha geniş bir Avrupa' Avrupa'nın Barcelona süreci ile başlattığı Akdeniz Politikası ve bunun içinde yer aldığı bölgesel strateji ile tamamen çatışmaktadır. Böylece AB, Orta Doğu'nun kilitlenen barış sürecinde yaşamış olduğu gibi, tek bir problemin tüm bölgeyle olan ilişkilerini zayıflatmasının önünü de keseceğini düşünmektedir. Bir yandan tüm komşu ülkeler kişilerin, malların, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımına imkan verecek şekilde AB iç pazarı ile daha fazla entegrasyondan faydalanırken, AB de, uluslararası ortamda işbirliklerinin artırılmasını ve anlaşmazlıkların çözümünde kendisi ile birlikte hareket edilmesi olasılığını artırmaktadır. AKP çerçevesinde, komşu bir ülkenin bu seviyeye gelmesi ile söz konusu ülkenin üye olmadan AB ile sağlayacağı en ileri entegrasyona ulaşacağı vurgulanmaktadır.

AB'nin bu yeni komşuluk politikası aslında farklı bir genişleme anlayışını da uygulamaya koymaktadır; sınırların daha bulanık olduğu bir coğrafi genişleme anlayışı...Bu anlayış içerisinde AB'nin farklılaştırma politikası vasıtasıyla, ticaret, enerji, teknoloji, altyapı ve iletişim ağları ve son olarak uluslararası ilişkiler gibi farklı alanlarda komşu ülkelerle farklı entegrasyonlara gidilebilmesini sağlamaktadır. Örneğin Komşuluk Politikasına kadar sadece AB-içerisinde bir işbirliğini kapsayan INTERREG programının, AB'nin komşuları ile ve komşuları arasında da kullanılmasını sağlayan bir Komisyon kararı söz konusudur ¹⁰.Bu da gösteriyor ki, AB gerek genişleme sürecinde gerekse de bölgesindeki geniş çaplı uluslararası ilişkilerinde, henüz çok net bir şekilde telaffuz etmeye başlamasa da radikal sayılacak kararlar almış ve almaya da devam etmektedir. Bu anlamda Türkiye'nin üyeliği ile ilgili müzakereler, bu radikal kararların AB tarafından ne derece uygulanabilir olup olmadığının da test edilebileceği bir süreç olacaktır. Dolayısıyla, AB'nin Akdeniz ülkelerine yönelik politikasının bir tamamlayıcısı olarak sunulan daha geniş bir Avrupa –için- yeni komşuluk politikası, aslında AB'nin son genişleme sonrasında oluşan yeni komşularına (özellikle Rusya'ya) hatta spesifik olarak İsrail'e yönelmiş stratejik bir politika olarak da düşünülebilir ¹¹.

¹⁰ AB Komisyonu, *Building Our Common Future: Challenges and Budgetary Means of the Enlarged Union 2007-2013*, 11.02.2004, COM (2004) 101 final; AB Komisyonu, *Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council: Laying Down General Provisions Establishing a European Neighbourhood and Partnership Instrument*, 29.09.2004, COM (2004) 628 final

¹¹ Nitekim 15 Haziran 2003 tarihinde, Günther Verheugen tarafından yapılan açıklamada, İsrail'in AB iç pazarına entegrasyonu, 'daha geniş Avrupa' politikasının önceliklerinden biri olduğu belirtilir. Verhaugen, İsrail'in AB'nin yeni komşuluk politikasındaki doğal ortağı olduğunu, İsrail'in konumunun Avrupa Ekonomik Alanı içindeki İzlanda veya Norveç'ten farksız olduğunu da ekler. <http://www.eu-del.org.il/English/default.asp>

Dolayısıyla bu stratejik çerçeve içerisinde, Akdeniz bölgesi ikincil bir konuma düşebiliyor; daha önceki kuzey-güney diyalogu yerini merkez-çevre diyaloguna bırakıyor. Söz konusu bu çevre-merkez diyalogunu özellikle ticaret ilişkilerinde de görmemiz mümkün.

AB'nin Yeni Komşuluk Politikasının Akdeniz Bölgesi Ülkeleri İçin Anlamı

Akdeniz bölgesi ülkeleri çerçevesinde düşünüldüğünde, AKP daha önceki Barcelona sürecinin pek çok eksikliğini düzeltme görevini üstlenmiş gözüküyor. Ancak bu, yukarıda da belirttiğim gibi daha çok görüntüde kalıyor. Asıl hedef, daha radikal politika değişikliklerini, özellikle de belli bazı komşulara yönelik ve AB'nin iç dinamiklerinden kaynaklanan nedenlere dayalı olan kararları hayata geçirebilmek. Bu noktada Akdeniz bölgesinin bu yeni politikadan nasıl faydalanabileceği ya da gerçekten faydalanıp faydalanamayacağını üzerinde kısaca durmak istiyorum.

Öncelikle söz konusu bu ikili ve farklılaştırılmış politika, daha önce de değinildiği gibi tek tek ülkelerin kendi öznel koşullarının daha çok ortaya çıkmasını, bölgenin topyekun olumsuz, özellikle de barış ile ilgili tıkanmalarından bağımsız olarak AB açısından alternatif işbirlikleri geliştirmesini sağlayabilir. Elbette, bu ikili ilişki çerçevesinde AB'nin karşısında, üstelik de özel bir konum verdiği/vaad ettiği İsrail olduğunda, barış ile ilgili tıkanıklardan AB'nin nasıl çıkacağı ve 'daha geniş bir Avrupa' çerçevesinde Orta Doğu barışında nasıl bir rol oynayacağı önemlidir ve merak edilmektedir.

Söz konusu yeni politikanın pek çok gelişmekte olan Akdeniz ülkesi için ilk planda en olumlu gözükken yanı, AB tarafından Faaliyet Planı çerçevesinde önerilenlerin, bir anlamda bu ülkelerin reform yapma çabalarına da destek olmasıdır. Avrupa Komisyonunun eski başkanı Romano Prodi, hem bu reform çabalarına destek için hem de yeni politikanın sınırlarını çizmek adına, "üyelik hariç her şeyde ortaklık" ifadesini¹² kullanmıştır. Bu durum diğer Akdeniz ülkeleri için olduğu kadar Türkiye için de geçerlidir. Türkiye'nin AB üyeliğine yönelik müzakereleri başlatma tarihi alabilmek için ve/veya müzakere tarihini, telaffuz edilen takvim zamanda başlatmak için peş peşe çıkarttığı yeni yasa ve yönetmelikler buna iyi bir örnektir. Aynı şekilde 1987 yılında üyelik başvurusunda bulunan Fas da benzer bir reform paketini AB'nin yeni politikasının bir teşviki olarak yürürlüğe koymuştur. Ancak, AB'nin özellikle tek pazar entegrasyonunun yaşanması için komşu ülkelere, dolayısıyla Akdeniz'deki

¹² "everything –but- membership" ifadesi 13.10.2003 tarihinde Prodi tarafından verilen bir konferans metninde kullanılmış ve bu tarihten sonra AB'nin yeni genişleme ve komşuluk politikasının adeta simge cümlesi halini almıştır.

ortaklarına getirdiği koşullar, adeta üyelik için müktesebata uyumla aynıdır. Bu koşullar arasında, mal ve hizmet standartlarının tam uyumu, tarım, sanayii, ulaştırma, telekomünikasyon, enerji ve çevre alanlarında Topluluk politikalarının uygulanması, AB ortak rekabet politikasına uyum ve gözetim-yaptırım mekanizmalarının kurulması 'olmazsa olmaz'lardan şeklinde yer almaktadır.

Yeni Komşuluk Politikası içerisinde yer alan ülkeler söz konusu koşulları yerine getirirler de, günümüz statükosu çerçevesinde, üyelik şeklinde bir konuma gelemeyeceklerdir. Şüphesiz, AB tek pazarına ne kadar entegre olurlarsa ve dört serbestliği ne denli çok kullanırlarsa, AB'den o kadar çok kazanç elde edecek ve ilişkilerini o denli güçlü hale getireceklerdir, ancak Avrupa Ekonomik Alanı deneyiminde olduğu gibi, AB iç pazarının bir üyesi haline gelmek hiçbir zaman AB'nin kurumları arasında ve dışarıya karşı uygulayacağı kararlarda geçerli bir etkileri olabileceği anlamına gelmemektedir.

AKP içerisinde 'ortak mülkiyet' prensibi önemlidir ve düzgün işletilebildiği takdirde olumlu sonuçlar doğuracaktır. Söz konusu prensip, aynı zamanda Yeni Komşuluk Politikasının uygulanabilmesi için kullanılan Faaliyet Planının da iki önemli dayanağından biridir. Avrupa Akdeniz Programında, Akdenizli ortaklar MEDA fonlarının¹³ ülkeye özgü bir formatlamaya sahip olmadığından şikayetçiydiler. AKP doğrudan bu şikayeti karşılar nitelikte bir politika olarak hareket etmekte, her ülkeye özgü 'Faaliyet Planları'¹⁴ (Action Plan) söz konusu olmaktadır. AB'nin bu planları desteklemek amacıyla oluşturduğu MEDA'nın dışında TACIS, PHARE, CARDS ve ENPI¹⁵ gibi başka finansal araçları da söz konusudur.

¹³ MEDA: Program, Avrupa-Akdeniz Ortaklığının uygulanabilmesi için AB'nin temel finansal aracı konumundadır. Programın hedefi, AB'nin Akdeniz bölgesindeki ortak konumuna getirdiği ülkelerin ekonomik ve sosyal reformlarına hem teknik hem de finansal destek sağlamaktır. MEDA'nın hukuki altyapısı 1996'daki Konsey Yönetmeliğine (EC/1488/96) dayanmaktadır. 2000'de yenilenen ve MEDA II olarak anılmaya başlanan programın hem ikili hem de bölgesel düzeyde farklı destek projeleri bulunmaktadır. 2000'den bu yana MEDA desteği kullanmayan Türkiye, en son 1999 depreminden sonra altyapı ve sanayisinin yeniden inşasında MEDA çerçevesinde Avrupa Yatırım Bankası kredisi kullanmıştır. Bunun yanı sıra, Euromed Heritage, Euromed Youth, Femise ve SMAP şeklinde farklı bölgesel işbirlikleri de söz konusudur.

¹⁴ Faaliyet Planı (Action Plan): Yeni Komşuluk Politikası altında, AB ortak konumundaki ülkelerle birlikte, bu ülkeleri biraz daha AB değer, norm ve standartlarına mümkün olduğunca yakınlaştıracak bir dizi öncelik saptıyor. Faaliyet Planları iki temel prensibe dayanıyor: ortak mülkiyet (joint ownership) ve ortak değerlere yönelik taahhütler. Söz konusu bu ortak değerler, demokrasi, hukukun üstünlüğü, iyi yönetim ve insan haklarına saygı, serbest piyasa prensiplerinin hayata geçirilmesi, serbest ticaret, sürdürülebilir kalkınma ve yoksulluğun azaltılması. Faaliyet Planları ülkenin temel önceliklerine ve reform yapma isteğine göre birbirlerinden farklı hale gelebiliyor.

¹⁵ Örneğin 2004-2006 yılları arasında toplam destek için ayrılan miktar 955 milyon Eurodur. Bunun 700 milyon Euro'luk kısmı INTERREG, 45 milyon Euro MEDA, 75 milyon Euro TACIS, 90 milyon Euro PHARE ve 45 milyon Euro CARDS için ayrılmıştır.

Tablo 3. AB-10 ve MPC Arasında Temel Makro Ekonomik Göstergelerin Karşılaştırılması

	Nüfus (milyon)	Kişi Başına GSYİH,\$	İşsizlik Oranı,%
Kıbrıs	0,8	16,062	4,9
Çek Cumhuriyeti.	10,2	8,791	8,4
Estonya	1,4	6,471	9,4
Macaristan	10,2	8,400	5,8
Letonya	3,5	5,266	11,0
Litvanya	2,4	4,716	9,8
Malta	0,4	11,537	7,4
Polanya	38,6	5,270	18,9
Slovakya	5,4	6,020	18,2
Slovenya	2,0	13,887	6,0
Türkiye	68,6	3,451	10,3
Cezayir	31,8	2,253	30,0
Mısır	67,6	1,390	7,6
İsrail	7	18,340	8,8
Ürdün	5,3	1,850	15,0
Lübnan	4,5	4,040	8,5
Fas	30,1	1,531	21,7
Filistin.	3,0	v.b.	v.b.
Suriye	17,4	1,160	20,0
Tunus	9,9	2,529	15,6

v.b.: veri bulunamadı

Kaynak: <http://www.eia.doe.gov/emeu/kabs/>

Bu arada yeni politikanın, özellikle Kuzey Afrikalı Akdeniz ülkelerine sunduğu kimi olanaklar, benzer tarımsal yapıya sahip ve kuzey Afrika'dan göç alan AB'nin güney üyelerini memnun etmeyeceği açıktır. Özellikle Prodi'nin ifadesinin dört özgürlüğü (malların, hizmetlerin, işgücünün ve sermayenin serbest dolaşımı) de kapsadığı düşünülecek olursa, bu hassasiyetin nedeni daha iyi anlaşılabilir. Özellikle bazı ülkeler işgücünün kontrolsüz bir şekilde kendi ülkelerine akacağı düşüncesinden oldukça rahatsız olmakta ve bazı sınırlamalar getirilmesini istemektedirler. Nitekim, işgücünün serbest dolaşımı maddesi yavaş yavaş AB'nin 'genişleyen Avrupa' ile ilgili raporlarından çıkartılmaya başlamıştır. Ayrıca, genişleyen Avrupa'nın ihtiyaç

duyduğu kaynak, sadece göç nedeniyle hassasiyet gösteren ülkeleri değil, 1980'lerden beri AB üyesi olduğu halde önemli ölçüde AB fonlarına muhtaç durumda olan Portekiz, Yunanistan gibi üyeleri de endişelendirmektedir.

Türkiye Bir Yol Ayrımında (mı?)

AB üyesi olmak için 42 yıldan bu yana bir süreç yaşayan Türkiye için, böyle bir soruyu sormak ilk anda anlamlı gözükmeyebilir. Üyelik müzakerelerinin başlamasıyla, Türkiye rahat bir nefes alarak IMF'in göz bebeği konumunda sürdürdüğü neoliberal politikaların istikrarının bozulmaması için bir düzeltme daha yapmıştır. Büyüyen (büyüdüğü iddia edilen) ancak bölüşüm ve gelişme alanında gerileyen Türkiye, AB üyeliğinin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği üzerinde düşünmek yerine, bu üyeliğin fayda-maliyeti konusunda analizler içinde olması gerekir. Söz konusu fayda-maliyet analizlerinin, ilk anda akla geldiği gibi sadece ekonomi alanında değil, siyasi, sosyal, kültürel ve dış ilişkiler şeklinde farklı alanlar için de yapılması gerekir. Türkiye'nin tam üyelik mi yoksa artık daha sık telaffuz edildiği gibi farklı bir ortaklıkla mı AB ile ilişki içinde olabileceği sorusu daha çok cevap bulmalı. Örneğin Tovias¹⁶ tarafından İsrail için uygun olup olmadığı incelenmeye çalışılan, ikili sektörel anlaşmalar şeklindeki İsveç yaklaşımının Türkiye için de uygun olup olmayacağı - en azından - araştırılmalı, sonuçları ortaya konmalıdır. Aksi takdirde, ilerleyen müzakere süreci, veri koşullar çerçevesinde pek çok problem, kısır tartışma ve kilitlenmelerle karşı karşıya kalacaktır.

Bu bölümde, Türkiye'nin AB'nin yeni Komşuluk Politikası içerisinde yer almasının anlamı üzerinde, genel bir çalışma yapılmaya çalışılacaktır. Daha önceki bölümlerde de bahsedildiği üzere, AKP, AB'nin son genişleme sürecinin doğal bir uzantısı olarak da değerlendirilmelidir. Bu nedenle AB'ye beşinci genişlemesinde üye olan on ülke (AB-10) Türkiye incelemesinde karşılaştırmaya aldığımız ülkelerdir. Resmi olarak aday olmadan önce Türkiye'nin de içinde yer aldığı Barselona süreci ülkeleri ise, ilk planda yeni politikanın esas ülkeleri olarak sunulmaktadır. Dolayısıyla bu bölümde Türkiye'nin, AB-10 ve Barselona süreci ülkeleri (MPC) ile hem bir karşılaştırması yapılacak hem de hangi grubun içinde olmanın Türkiye için bir fayda sağlayacağını ipuçları bulunmaya çalışılacaktır.

Genel olarak AB-10 ve MPC ülkelerinin makro ekonomik göstergelerine bakıldığında, her iki grubun da kendi içinde önemli farklılıklar yaşadığı gözlenmektedir. Bir başka ifadeyle MPC grubuna bakıldığında, İsrail dışında bu gruba dahil ülkelerde kişi başına gelir 1,000\$ ile 4,000\$ arasında değişirken, AB-10 ülkeleri arasında da 4,000\$ ile 16,000\$ arasında değiştiğini görmekteyiz (Tablo 3). Aynı şekilde, işsizlik oranı için de benzer şeyleri söyleyebiliriz.

¹⁶ A. Tovias, *Mapping Israel's Policy Options Regarding its Future Institutionalized Relations with the European Union*, CEPS, 2003

Başka gelişmişlik göstergeleri açısından da her bir ülke grubu içerisinde bu tür farklılıklar söz konusudur. Örneğin, AB-10 ülkeleri arasında, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya'nın diğer ülkelerle karşılaştırıldığında daha ileri bir gelişmişlik düzeyine sahip olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu üç ülke toplam olarak AB-10 ülkelerinin toplam GSYİH'larının üçte ikisinden daha fazlasını, yine AB-10 ihracatının yüzde 75'ini karşılamaktadır. Benzer bir durum MPC grubu içerisinde sadece İsrail için geçerlidir; özellikle kişi başına GSYİH'sı diğer ülkelerden çok daha yüksektir. Hem AB hem de AB ile yakın işbirliği içinde olan ülkeler açısından baktığımızda, istihdam en önemli konulardan biridir. İşsizlik oranlarına baktığımızda, her iki grup ülke içerisinde de yüksek oranlara rastlamak mümkün. Ancak bir karşılaştırma yaptığımızda MPC grubu ülkeleri içinde yüzde 30 gibi daha yüksek oranlar söz konusudur. Dolayısıyla, bu ülkelerle yapılacak Faaliyet Planları içerisinde serbest dolaşım maddesinin yer alma olasılığı oldukça düşük ya da pek çok sınırlamalar içerecektir.

Bu göstergeler çerçevesinde baktığımızda Türkiye daha çok Barselona sürecinde yer alan Akdeniz grubuna daha yakın bir ülke profili çizmektedir.

Dış ticaret açısından baktığımızda ise, her iki grup için de AB, en önemli ticaret ortağı konumundadır. Örneğin, 2003 itibariyle Akdeniz ülkelerinin toplam ihracatı içinde AB'nin payı ortalama yüzde 31, toplam ithalatları içinde AB'nin payı ise yüzde 43 şeklinde oldukça önemli bir pay almaktadır. AB-10 ülkelerinin toplam ihracat ve toplam ithalatları içindeki AB'nin payı ise sırasıyla, yüzde 66 ve yüzde 63'dir.¹⁷ Ancak AB açısından bakıldığında, sadece AB-10 ülkeleri nispi olarak daha önemli bir konumdadır. Örneğin, 2003 itibariyle AB'nin ihracat ve ithalatında kendisinden ve ABD'den sonra gelen en önemli ticaret ortağı AB-10 ülkeleridir (Tablo 4).

Tablo 4. AB'nin Belli Bölge ve Ülkelerle Ticareti, 2003 (milyar \$)

	AB İhracatı	AB İthalatı
Dünya	2900,7	2919,6
AB-15	1795,4	1800,6
ABD	247,1	169,5
İsviçre	77,1	107,8
Çin	44,9	64,4
Japonya	44,4	75,2
AB-10	147,7	131,7
Türkiye	31,7	24,5

Kaynak: http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2004_e/section3_e/iii37.xls

¹⁷ http://epp.eurostat.cec.eu.int/portal/page?pageid=1090,1137397&_dad=portal&_schema=PORTAL

Tarafların birbirleriyle ticaretleri ile ilgili olarak gözlenen ilk özellik, her iki grubun da AB ile olan ticaret ilişkilerinin asimetrik olmasıdır; bu ülkelerin toplam ticaretlerinde AB'nin payı, her zaman AB'nin ticareti içinde bu ülkelerin payından daha fazla olmuştur, yani söz konusu grupların AB ile ticaretleri AB'nin lehine bir dengesizlik göstermektedir. Bir başka ifadeyle, her iki gruba ait ülkelerin ticaretleri büyük ölçüde AB'ye bağımlıdır ancak aynı şey AB için geçerli değildir. Dolayısıyla ister AB-25 olarak ister Barselona süreci olarak düşünelim, söz konusu ticaret ilişkisinde merkez-çevre yaklaşımı alabildiğine geçerlidir. Öte yandan örneğin, toplam AB-dışı ticaret içinde AB-10'ların payı yüzde 10, Barselona süreci ülkelerinin payı ise sadece yüzde 3'tür. Bu son iki oran, grupların AB nezdinde önemini belirtmek açısından da dikkat çekicidir.

Bu arada AB'nin bölge-içi ticarete dönük modelinin aksine, her iki grubun kendi içlerindeki ülkelerle ticareti son derece kısıtlıdır. Bu durum en çok Akdeniz bölgesi ülkeleri için geçerlidir. AB-15'lerin bölge-içi ticaretleri yüzde 60 iken, Akdenizli ortaklarının bölge-içi ticaretleri yüzde 5'ten fazla değildir. AB'nin çeşitli teşvik mekanizmalarını gündeme getirerek Akdeniz'deki bölge-içi ticareti teşvik etmeye çalışması bu anlamda önemlidir.

AB'nin bu ülkelerle olan ilişkisini bir merkez-çevre yaklaşımı olarak düşünmemizde etkili bir başka gösterge de tarafların AB ile olan ticaretlerinde endüstri-içi ticaretin payıdır. Bilindiği gibi, endüstri-içi ticaret literatürde kimi zaman ürün farklılıklarının derecesi olarak, kimi zaman uzmanlaşma ve söz konusu ticaret sektörlerinin teknik sofistikasyonunu yorumlamada kullanılabilir.

AB ile Akdeniz ülkeleri arasındaki ticaret ilişkisi ağırlıklı olarak merkez-çevre ilişkisi çerçevesinde düşünülebilir.

Barselona süreci içinde yer alan Akdenizli ticaret ortaklarının AB ile ticaretlerinde endüstri-içi ticaretin (EİT) payı yüzde 5 ile yüzde 65 arasında değişebilmektedir. Türkiye'yi de katarsak söz konusu ülkeler arasında EİT payı en yüksek üç ülke İsrail (yüzde 64), Türkiye (yüzde 50) ve Tunus'tur (yüzde 40). Geri kalan ülkeler, geleneksel literatürün de belirttiği gibi, emek-yoğun mallar satıp AB'den sermaye-yoğun mallar ithal etmektedirler. Buna karşılık AB-10 ülkelerinin AB ile olan ticaretleri büyük ölçüde EİT özellikleri göstermektedir; özellikle Çek Cumhuriyeti (yüzde 81), Slovenya (yüzde 74) ve Macaristan (yüzde 71) çok yüksek EİT oranlarına sahiptir.

Tablo 5. AB ile Ticarete MPC ve AB-10 Ülkelerinin EİT Payları, 2003

CY	CZ	EE	HU	LT	LV	MT	PO	SL	SK
0.41	0.81	0.61	0.71	0.34	0.23	0.41	0.66	0.74	0.65
DZ	EG	IL	JO	LB	PS	MA	SY	TN	TR
0.05	0.22	0.64	0.15	0.08	n.a.	0.30	0.06	0.40	.0.50

CY: Kıbrıs, CZ: Çek Cumh., EE: Estonya, HU: Macaristan, LT: Letonya,
LV: Litvanya, MT: Malta, PO: Polonya, SL: Slovenya, SK: Slovakya,
DZ: Cezayir, EG: Mısır, IL: İsrail, JO: Ürdün, LB: Lübnan,
PS: Filistin, MA: Fas, SY: Suriye, TN: Tunus, TR: Türkiye

Kaynak: Eurostat verilerinden hesaplanmıştır

Bu anlamda AB-10 ve MPC grubu arasında bu alanda da büyük bir farklılık söz konusudur. Bu farklılıkta AB'nin AB-10 ülkelerine piyasa sistemine geçiş süreçlerinde yaptığı yardımların büyük payı vardır. Dolayısıyla, gerek dışa dönük teşvikler gerekse de menşe-i kuralı AB'den girdi ithal edilmesinde büyük rol oynamış ve EİT'in payının artmasında etkili olmuştur.

EİT açısından baktığımızda Türkiye, AB-10 ülkelerinin performansına ve ticaretteki teknik sofistیکasyonuna daha yakın durmaktadır.

Bu arada AB'ye yeni katılan AB-10'ların Barselona süreci ülkeleriyle olan ticaret yoğunluklarına da baktığımızda, bu ülkelerin AB-15'lerle ticaret ilişkilerinin daha yoğun olduğu sonucu çıkmaktadır. Bu sonuç beşinci genişleme sonrasında AB'de bölge-içi ticaretin artacağını buna karşılık MPC-AB ticaret yoğunluğunun daha da azalacağını göstermektedir.

Türkiye ihracat ve ithalat yoğunlukları açısından ne Akdenizli ülkelere ne de AB-10'lara daha yakın bir konumdadır.

Türkiye İçin Dersler

Türkiye'nin ticaret ilişkileri çerçevesinde baktığımızda Avrupa Birliği'nin önemi yadsınamaz; 2004 yılı itibariyle Türkiye'nin toplam ihracatının yüzde 54.5'i, toplam ithalatının ise yüzde 46.5'i AB-25 ile yapılmaktadır (Tablo 7). Ancak 1995'de AB ile Gümrük Birliği Anlaşmasını imzalayarak oldukça istisnai bir üye adayı konumuna gelen Türkiye'nin bu anlaşmanın hemen sonrasında, 1996 yılından başlayarak bugüne kadar olan toplam ticaretinin bölgesel dağılımına baktığımızda AB'nin Türkiye'nin toplam ticaretindeki payının azaldığını görüyoruz (Tablo 6).

Tablo 6. Türkiye Toplam Ticaretinin Bölgelere Göre Dağılımı-1996, %

	İhracat		İthalat		Toplam Ticaret	
AB (15)	49.7	52.0	53.0	53.8	51.8	53.1
AB (10)	2.3		0.8		1.3	
KEIB	12.6		8.9		10.2	
BDT	11.4		7.0		8.5	
İKT	17.8		12.8		14.5	
Türk Cumh.	3.2		0.6		1.5	
Akdeniz	8.2		5.0		6.1	

Kaynak: <http://www.die.gov.tr> DİE verilerinde hesaplanmıştır

Tablo 7. Türkiye Toplam Ticaretinin Bölgelere Göre Dağılımı-2004, %

	İhracat		İthalat		Toplam Ticaret	
AB (15)	51.6	54.5	43.4	46.5	46.6	49.7
AB (10)	2.9		3.1		3.1	
KEIB	10.7		15.7		13.7	
BDT	6.2		13.2		10.5	
İKT	16.1		10.8		12.9	
Türk Cumhuriyetleri	1.5		0.7		1.0	
Akdeniz	7.1		4.6		5.6	
Yakın & Orta Doğu	12.5		5.7		8.4	

Kaynak: <http://www.die.gov.tr> DİE verilerinde hesaplanmıştır

Tablo 6 ve 7 karşılaştırıldığında AB(25)'in Türkiye'nin toplam ticaretindeki payının azaldığı net bir şekilde ortaya çıkmaktadır; 1996'dan 2004'e bu pay yüzde 53.1'den yüzde 49.7'e düşmüştür. AB(15) olarak da baktığımızda da sonuç değişmemektedir; 1996'da Türkiye'nin toplam ticareti içinde yüzde 51.8 pay alan AB(15), 2004'de yüzde 46.6'ya düşmüştür. Buna karşılık KEIB ve BDT ülkeleri ile toplam ticaret payımız artmıştır; 1996 yılında toplam ticaretimiz içinde sırasıyla yüzde 10.2 ve yüzde 8.5'lik paylara sahip olan bu iki bölgenin 2004 yılındaki payları yine sırasıyla yüzde 13.7 ve yüzde 10.5'e yükselmiştir. İhracat ve ithalata ayrı ayrı baktığımızda ise tablo biraz daha farklılaşmaktadır. İhracatta AB(15), Yakın ve Orta Doğu ülkeleri

ile birlikte payını artıran iki bölgeden biri iken ithalatta payı azalan tek bölge konumuna gelmektedir.

AB(10)'ların üyeliğinin ve AB'nin Yeni Komşuluk Politikasının ardından Türkiye'nin bu ülkelerle olan ihracat benzerliğinin ne şekilde sonuçlar ortaya çıkarabileceğini düşünmek gerekir. Ele aldığımız iki dönem itibariyle, Türkiye'nin Akdeniz bölgeleri ile olan ticaretinin toplam ticaret içindeki payı zaman içerisinde azalmıştır. Bu çalışmada, Türkiye'nin dış ticarete önemli rakiplerinden AB(10) ve Akdeniz ülkeleri ile olan İhracat Benzerlikleri, Dobrinsky endeks¹⁸ vasıtasıyla hesaplandı (Tablo 8).

Tablo 8. Türkiye'nin MPC ve AB(10)'larla Olan İhracat Benzerliklerinin Karşılaştırması

Kıbrıs	0,62	Polonya	0,36	Cezayir	0,98
Çek Cumh.	0,38	Slovakya	0,43	Mısır	0,80
Estonya	0,55	Slovenya	0,36	İsrail	0,99
Macaristan	0,49			Ürdün	0,74
Litvanya	0,48			Lübnan	0,66
Letonya	0,85			Fas	0,31
Malta	0,47			Suriye	0,98
				Tunus	0,33

Kaynak: EUROSTAT verilerinden hesaplanmıştır

Tablo 8'den gözleneceği üzere Türkiye'nin ve Akdeniz ülkelerinin AB'ye olan ihracatlarında daha güçlü bir benzerlik bulmak mümkün, buna karşılık, Türkiye yeni üye ülkelerle daha az ihracat benzerliğine sahip. Bu Türkiye'nin olası üyeliği sonrasında –bugünün koşullarıyla- AB(10)'larla daha az rekabet yaşayacağını bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Nitekim Yılmaz-Ergun çalışmasında¹⁹ da varılan sonuç, AB(10)'ların AB(15)'lerle benzer ticaret yapısında sahip olmasından dolayı Türkiye'nin yeni üyelerle rekabette zorlanmayacağı şeklinde. Örneğin, yeni üyeler

¹⁸ $E_{Sexp} = S(S_{ij} - S_{kj})^2 / (SS^2_{ij} + SS^2_{kj})$, burada S_{ij} i ülkesinde j sektörünün toplam ihracatının payı ve S_{kj} aynı oranın k ülkesi için olan payı.

¹⁹ Bahri Yılmaz ve S. Jürgen Ergun, "The Foreign Trade Pattern and Foreign Trade Specialization of Candidates of the European Union", Ezoneplus Working Paper no.19, 2003

arasında en güçlü ekonomik yapıya ve ihracat performansına sahip Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya'ya bakıldığında Türkiye ile oldukça düşük bir ihracat benzerliği endeksi hesaplandığını görmekteyiz. Buna karşılık Akdeniz ülkeleri oldukça yüksek endeks değerlerine sahip. Dolayısıyla bu ülkelerin Türkiye ile aynı mallarda AB pazarında rekabet ettiklerini söyleyebiliriz.

Sonuçta, Türkiye AB pazarına yönelik olarak hedefini devam ettirdiği sürece, Avrupa'nın Yeni Komşuluk Politikası çerçevesinde daha fazla olanak sağlayacağını belirttiği Akdeniz ülkeleriyle daha yoğun bir rekabetin içine girecektir. Dört serbestinin dahi tanınacağı söylenen bu politikanın uygulamaları gerçekleştiğinde Türkiye'nin müzakere sürecinin neresinde olacağı ve nasıl bir ortam içerisinde rekabet etmeye çalışacağı ile ilgili tahminler yapılmalıdır.

Oysa ki, Türkiye'nin kendine özgü bir yeni komşuluk ilişkisine/politikasına her zamankinden daha fazla ihtiyacı bulunmaktadır. Özellikle benzer ülkelere sahip olan iki bölge, KEİB ve BDT ülkeleri ile ticaret modeli kurma ve geliştirme ya da Yakın ve Orta Doğu ülkelerine yakınlaşma, Türkiye'nin bölgesinde daha bağımsız/merkezi bir rol üstlenmesinde etkili olacaktır.

KAYNAKLAR

- AB Komisyonu, Building Our Common Future: Challenges and Budgetary Means of the Enlarged Union 2007-2013, 11.02.2004, COM (2004) 101 final
- AB Komisyonu, Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council: Laying Down General Provisions Establishing a European Neighborhood and Partnership Instrument, 29.09.2004, COM (2004) 628 final
- Alfred Tovias, Mapping Israel's Policy Options Regarding its Future Institutionalized Relations with the European Union, CEPS, 2003
- Bahri Yılmaz ve S. Jürgen Ergun, "The Foreign Trade Pattern and Foreign Trade Specialization of Candidates of the European Union", Ezoneplus Working Paper no.19, 2003
- <http://europa.eu.int/comm/agriculture/external/enlarge/public/countryrep>
- http://epp.eurostat.cec.eu.int/portal/page?pageid=1090,1137397&_dad=portal&_schema=PORTAL
- <http://www.die.gov.tr>
- http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2004_e/section3_e/iii37.xls
- <http://www.eia.doe.gov/emeu/kabs/>